

Анатолій Чернов

ЗНАКОВА ПОСТАТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ: АНАТОЛІЙ АНДРІЙОВИЧ ДІМАРОВ

Якось Анатолій Дімаров на запитання, чи забов'язаний письменник мати чітко виписану громадянську позицію, відповів так: «Знаєте, я ніколи не брав собі в голову, що треба виписати якусь там громадянську позицію. Це в зародку убиває художню творчість – коли наперед уже знаєш, що треба. Я писав про життя...» (Укр. літ. газета, 28.05.2010 р.). Ця позиція стала життєвим кредо письменника. В «Історії української літератури ХХ століття» сказано: «У гроно талановитих майстрів української прози повоєнного часу ім'я Анатолія Дімарова вписувалося повільно й важко. Принаймні, офіційне його визнання припізналося на два десятиліття, коли брати за точку відліку 60-ті роки, впродовж яких одна за одною виходили частини роману «І будуть люди»...»

Народився майбутній письменник 17 травня 1922 року в Миргороді в хліборобській сім'ї. «Я народився на хуторі Гараськи, що лежав не-

далеко від Миргорода, – писав у спогадах, – а не в самому Миргороді, як писав потім, дорослий, у всіх анкетах. Народився в сім'ї гречкосія, Гарасюти Андроніка, у якого було 100 десятин землі... Мати із родини священика, закінчила до революції єпархіальне училище і готувалася стати сільською учителькою... У 20-х роках батько висватав її та забрав на хутір із Миргорода». 1929 року Андроніка Гарасюту розкуркулили, і, щоб урятувати сім'ю від Сибіру, батько відправив дружину з двома малими синами з хутора. Йї удалось поміняти дітям метрики, а прізвище – на своє дівоче: Дімарови... Дитинство Анатолія проходило в тяжкі для села часи колективізації та голодомору. Особливо потерпали в роки голодомору: «Лютий голод прийшов напровесні 1933-го... Мертві лежали коло церкви, як килими... Од голодної смерті врятувало нас те, що мамусі, як учительниці, виділили в районі пайок: пуд житнього борошна.

Анатолій Дімаров
(17.05.1922–01.07.2014)
– український письменник,
лауреат Національної премії
України імені Т. Г. Шевченка

Всю дорогу додому, двадцять шість кілометрів, вона ховалася од стрічних людей, стороною обходила вимерлі села: боялась, що одберуть, а то й придушуть. Пізно увечері ступила до хати та й сіла одразу на лаву, поруч з клунком: – Ну, дітки, будемо живі!» 1933 року, тікаючи від голоду, родина переїхала на Донбас.

У школі Анатолій учився добре, захоплювався літературою. «Я зростав на українській і світовій літературі, – згадував письменник. – А з дитинства нашим богом був Шевченко... Яюсь мені в руки вперше потрапив Єсенін. Я був приголомшений. Боже мій, яке це свято поезії!.. Багато читав закордонних поетів у перекладах...» У п'ятому класі А. Дімаров почав віршувати: «На мене напала справжня поетична пропасниця. Тіпала мене вдень і вночі, рими, ямби, хорей сипалися на мене, як з переповного лантуха, і я віршував, віршував, віршував...» Він навіть написав поему про Будьонного, яку направив у Київ до піонерської газети. На диво, республіканська газета відізналася, оцінивши його поему як «недосконалу» і порадивши юному поетові «учитися й читати побільше класиків, особливо сучасних». І під кінець: «Надіємося, що з тебе виросте справжній поет!» Ось цим він дуже гордився! Уже в десятому класі як учасник шкільного літературного гуртка взяв участь у всесоюзному конкурсі на кращу поезію серед учнів старших класів, що проводився в Москві. За вірш «Починається юність» йому присудили третю премію. Пізніше в спогадах А. Дімаров напише: «Поетична гарячка вщухла так же раптово, як і почалася. Я зібрав усі вірші, переписав старанно до загального зошита... Це була моя перша, та й, плекаю надію, остання збірка творів...»

Після закінчення школи (1940) збирався вступати до Інституту журналістики, але раптом усіх випускників забрали в армію. «На війну я потрапив у першу ж її секунду, ще й Молотов не виступав, – згадує письменник. Нашу дивізію всю підняли по тривозі й пригнали ближче до кордону... Моя перша атака відбулася під Могильов-Подільському (липень 1941 р.). Отримав сім автоматних куль у руку. Під ногами міна вибухнула... Моє щастя, що я, поранений і контужений уже в перші дні війни, вибрався з оточення й у полон не попав... Через два роки ще контузія... З 1943 року я був непридатний до служби – інвалід 2-ї групи. Повернувся до родини в село Студенці, що на Дінці під Харковом. Попав в окупацію. Організував партизанську групу, яка брала участь в збройних сутичках з німцями». Після звільнення радянськими військами Харківщини (1943), незважаючи на те, що А. Дімаров мав посвідку інваліда, його забрали до

армії: «Мели усіх підряд чоловіків, починаючи з вісімнадцятирічного віку, без усяких медкомісій та оглядів, – маєш дві руки та ноги, значить «годен, і ніяких разговоров». Взяли навіть горбатого сусіда, що тоді говорити про мене! І погнали нас на німецькі кулемети... Ми були неомундировані, неозброєні. Нас гнали цілий день по морозі лютому і пригнали в містечко, зруйноване дощенту. Видали по половинці цеглини, показали величезну водойму, скуту кригою, і сказали чекати сигналу – ракети. А коли вона злетить... бігти на ворога, який засів на протилежному боці. Й... вибивати їх звідти напівцеглинами. А вони хай думають, що то... гранати. Назад повернути ніхто не міг, бо нам показали добре обладнані шанці, у яких через кожні три кроки сиділи смершівці з націленими нам у спину кулеметами». Під час атаки А. Дімаров був поранений. «Мене санітари так і підібрали: з намертво затиснутою цеглиною в руках. Не випустив зброю», – з притаманним йому гумором пізніше розповідав. Після шпиталю повертається до матері, яка на той час проживала на Луганщині. Працював секретарем сільради села Студенок. Мати, знаючи про мрію сина стати журналістом, взяла його вірші й віднесла до редакції газети «Радянська Україна», яка розміщувалася у звільненому райцентрі Марківка. Згодом Дімарова, після ретельної перевірки (був в окупації), зарахували в штат газети на посаду коректора. Коли редакція газети переїхала до Харкова, разом із нею помандрував і він. Весною 1944 року Анатолія направляють у Луцьк, у газету «Радянська Волинь», де він завідує відділом культури. Там стає свідком колективізації і сталінських репресій, фальшування виборів за «непорушний блок комуністів та безпартійних. За вождя всіх народів товариша Сталіна». Письменник згадує: «На Волині не раз хлопці-бандерівці могли на той світ спроводити, я ж приїхав туди переконаним сталіністом. Це вже як поїхав, то був запеклим націоналістом». Пізніше в спогадах про перебування на Волині (1944–1950) писав: «...нас називали «советами», або ще точніше: ми були окупантами... які вірою і правдою служили нелюдській системі...»

У 1950–1951 роках А. Дімаров навчається в Літературному інституті імені Горького в Москві. Пізніше в інтерв'ю журналісту УНІАН Соловійову письменник так пояснює причину, з якої він полишив Літературний інститут: «В інституті ім. Горького я би нічому не навчився. Мене вже пекла моя тема, нестримно тягло до писання, а та схоластика, що нею напихали у літінституті – марксизм-ленінізм, науковий комунізм і навіть вступ до мовознавства – вони ж письменнику нічого не давали!.. Тобто це була

мертва наука». Упродовж 1951–1953 рр. здобуває освіту у Львівському педагогічному інституті, після закінчення якого працює в редакції газети «Радянська Україна», а згодом головним редактором Львівського обласного видавництва. Після закінчення Вищої партійної школи (1960) призначається головним редактором видавництва «Радянський письменник» у Києві.

Як не дивно, а літературна кар'єра А. Дімарова почалася таки з поезії. Його вірші друкувалися в періодиці, П. Тичина й М. Рильський дали їм схвальну оцінку. Саме за рекомендацією цих поетів та літературного критика Л. Новиченка митця прийняли до Спілки письменників України (1949). Один із раних дімаровських віршів надрукувала газета «День» у травні 2008 року:

Осінь стукає в вікно: – Ви готові?

Ви готові? –

Відцвіли уже давно чорнобривці тонкоброві.

Відцвіли й минулі дні, що мені весна наснила.

Ти наснилась теж мені, чи не правда,

моя мила?

Це було давним-давно. Або й зовсім

не бувало...

Я не знаю... Все зів'яло... Осінь стукає

в вікно.

А. Дімаров розповідав: «Я, фронтовик, раптом почав писати вірші про те, як нам набридли війна, про любов і як ми мріємо про мир. А Сталін якраз збирався в цей час напасти на весь світ, і була спущена команда: Менше «болтати» про мир. Мене тоді викликали до секретаря парткому: побили, побили та й нічого...»

Свою першу книжку – збірку оповідань «Гості з Волині» – літератор видав 1948 року; потім були «Волинські легенди», «Дві Марії» та ін. «Про прозовий цикл про Волинь – я не хочу про нього згадувати – тоді я був сталіністом і багато про що не знав, – писав А. Дімаров. – Це така каламуть радянська. Ми, тоді ще журналісти, звикли писати не те, що бачили, а те, що треба було для газети... Правду про Волинь я написав пізніше у своїх спогадах». М. Слабошпицький зауважив: «Важко повірити, що чоловік, котрий написав ті злополучні «Гості з Волині», став тим Анатолієм Дімаровим, якого сьогодні знаємо». Дослідник творчості письменника Т. Стефанович наголошує, що його проза «виросла з того часу, коли несвобода, офіційна брехня охопила низи суспільства, а верхи розбещували себе, коли вільна думка, любов до України, переслідувалася як найбільший злочин. Той час пройшов крізь його серце, позначився на його долі, на творчих принципах, укарбувався в характерах персонажів» («Художній дивосвіт А. Дімарова»). І все ж Волинь

стала для письменника, за його словами, «другою батьківщиною, де... проснулася душа, душа національно-свідомої людини».

1956 року виходить друком роман «Моя сім'я», дещо пізніше – роман «Ідол» (1961), у яких автор порушує теми морального виховання в сім'ї, школі, відповідальності за скоєння правопорушень молоддю. «Мені набридло брехати, і я подумав: а де правду можна описати – тільки в «сімейних» творах», – ділився згодом роздумами. В інтерв'ю Н. Малімон розмислював: «Чому я у сімейну тематику кинувся? Не хотів славити партію. У печінках мені сиділо! У газеті наславився... Як же мене тіпали за ті два романи... Писали: де Дімаров знайшов такі сім'ї, чому не показав ролі піонерської і комсомольської організації?» («День», червень 2008 р.). А в московській «Літературній газеті» отримав ярлик – «автор міщанських романів».

Визнання А. Дімаров здобув у 1960-ті роки – з виходом частин роману-трилогії «І будуть люди» (1964, 1968, 1977), у якому показано складний і драматичний шлях українського села в час, позначений культом особи. В інтерв'ю Р. Новаковичу А. Дімаров розповів, як він працював над таким об'ємним епічним полотном: «Цей роман якось по-іншому мені писався. Сколихнулося в душі оте мовне море – багатство полтавської землі... Писав без на шарування, видавлював із себе газетяра, а саме газетні штампи («Партія наш керманіч», «З великим піднесенням» тощо), без оспівування партії та уряду, писав від серця» («Дзеркало тижня», квітень 2007 р.). У розмові з Н. Тисячною письменник говорив: «На початку роботи над цим твором визрівав задум написати історію українського народу з кінця 19 століття аж до хрущовської «відлиги». Але про голод не можна було згадувати (хоч я згадав), про розкуркулення – також, про репресії – у жодному разі. Повсюди так звані червоні прапорці перестороги. І було ж мені непереливки за «І будуть люди!» Тодішньому генеральному прокуророві надійшла заява з вимогою судити мене показовим судом за цей роман» («День», 31.10.2008 р.). Роман називали антирадянським, антипартійним, а на письменника навісили ярлик ще й антисеміта. 1964 року твір таки вийшов друком, але зі значними виправленнями, третину його скоротили. За другий том епопеї «Біль і гнів», присвячений Другій світовій війні, А. Дімаров одержав Шевченківську премію. У зв'язку з цим говорив: «А першого тому, де я описую долю села і селян від революції до примусової колективізації, яка розорила село і призвела до голодомору 1933 року, наче й не існує! Такого ще не було». Літературознавець Г. Штонь наго-

лошував: «В романі «Біль і гнів» автор показав, що народ, навіть опинившись по ворожий бік фронту, не почувався, а точніше, – не перебував бездіяльно приреченим. Він продовжував жити за незбагненим і для офіційної Москви, і для завойовників велінням власної своєї суті, закоріненої не у вчорашній, а «природній» своїй історії, яка сформувала і духовні підвалини його щоденності» («Духовний простір»). Г. Штонь ставить роман А. Дімарова в ряд творів про окупаційне лихоліття, написаних О. Довженком, Гр. Тютюнником, М. Стельмахом, які вважає «єдиним островком антитоталітарного прозописма на терені колишнього СРСР».

Найулюбленишим жанром А. Дімарова в роки творчої зрілості стали «історії» – сільські, містечкові, міські. Започатковані вони були збірником «Зінське щеня» (1969), пізніше виходять збірки «Сільські історії» та «Містечкові історії» (1987), «Болі на продаж» (1888). Головні мотиви цих збірок – людина у всьому розмаїтті відносин із навколишнім світом. Це роздуми про причини тих моральних деформацій, свідками яких ми буваємо; про ті сили, які змушують людину забувати такі важливі моральні імперативи, як добро, благородство, милосердя. Б. Антоненко-Давидович у листі до Д. Нитченка писав: «„Зінське щеня“ справила на мене дуже приємне враження... в ній письменник дуже правдиво відтворює життя сьогоденної України, зокрема й милої Вашому серцю Полтавщини».

Упродовж 1997–1998 рр. виходять спогади А. Дімарова «Прожити і розповісти» – це повість про його покоління, епоху, повість про 70 літ свого і людського життя. Поряд з індивідуальною долею Анатолія Андрійовича змальовується доля українського народу, портрет ХХ століття. «Письменник описує різної значимості факти з свого життя, прагне зрозуміти, чого саме так, а не інакше складалась доля його та близьких йому людей», – наголошувала літературознавець О. Скаріна.

2009 року вийшла остання книжка письменника – «Божа кара», яка містить дуже різні за настроєм твори, але всіх їх об'єднує «оповідальна інтонація, відсутність нав'язливих ди-

дактичних оцінок і виваженість кожної фрази. А відтак – лаконічність», – писала О. Михайлова. А. Дімаров дуже ретельно працював над кожним словом. «Я страшенно не люблю млявої фрази. Фраза повинна бути як накачані м'язи, а не як щось аморфне...» – твердив у розмові.

У творчому доробку письменника 5 романів, 18 прозових збірок і 8 повістей. 1991 року митець написав сценарій фільму «Ізгой» за своєю повістю «Симон-різник». Художник слова тонко відчуває час, у якому живе: «Дімаров своєю творчістю допомагає людям пізнати самих себе, пробуджувати в серцях благородні поривання, відстоювати чистоту високих почуттів. Питання чесності й правдивості, моральної чистоти, заглибленості в людські цінності є ключовими у його творчості». В. Симоненко високо цинив творчість свого колеги: «...Анатолій Андрійович є і завжди буде знаковою постаттю української літератури». Його по праву називають патріархом вітчизняного письменства, він лауреат багатьох престижних премій за творчу діяльність.

Анатолій Дімаров завжди виявляв громадську активність. Із 1990 року він був членом Демократичної партії України. В інтерв'ю «Українській літературній газеті» (20.08.2010 р.) закликав усіх не бути байдужими до дій антинародної влади в Україні: «У мене таке враження, що люди при владі заповзялися довести свою любов до України без українців, їм територія потрібна, а не українці, які живуть на ній. Отже, не будьмо байдужими. Чого-чого, а байдужості у героїв моїх книг не було». Йому пощастило стати свідком Майдану, він тяжко переживав за анексію Криму, із тривогою стежив за подіями на сході країни.

Помер Анатолій Андрійович Дімаров 1 липня 2014 року. Тож нехай здійснився його, як він мовив, «бандитська» мрія: «Щоб Росія якось відчепилася від України... бо Україна не відчепиться... І якщо Божа правда є на світі, то це здійснився» («День», 16.11. 2007 р.). Не стало мудрої, шляхетної людини, справжнього лицаря духу. Вічна пам'ять і небесний спочинок Вам, наш земляче!